

LUND UNIVERSITY

En jubeldoktor minns

Ur Bengt J:son Bergqvists opublicerade memoarer

Tersmeden, Fredrik; Bergqvist, Bengt J:son

Published in:

Lunds universitets doktorspromotion

2024

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F., & Bergqvist, B. J. (2024). En jubeldoktor minns: Ur Bengt J:son Bergqvists opublicerade memoarer. I *Lunds universitets doktorspromotion: Lunds domkyrka 31 maj 2024* (s. 104-113). Lunds universitet, Akademiintendenturen.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Utsnitt ur Per Bagges gruppbild av filosofiska fakultetens promoti 1935. Jubeldoktor Bengt Bergqvist ses i centrum med åtskilliga ordenstecken på fracken. Bildkälla: Lunds universitetsbibliotek.

En jubeldoktor minns

UR BENGT J:SON BERGQVISTS OPUBLICERADE MEMOARER

För hundra år sedan var Bengt J:son Bergqvist (1860–1936) ett mycket tungt och välkänt namn inom svenskt utbildningsväsende. Icke blott var han sedan 1918 generaldirektör för den då nyinrättade Skolöverstyrelsen och som sådan högste ansvarig för alla svenska skolformer från folkskola till läroverk; han hade även 1920–1921 ingått i två svenska ämbetsmannaregeringar som ecklesiastikminister, alltså kyrko- och utbildningsminister, varvid han således även haft universiteten inom sitt ansvarsområde.

Innan Bergqvist nådde dessa poster på riksnivå hade han dock skaffat sig lång praktisk erfarenhet av utbildning på olika nivåer, både som studerande och som lärare, och det främst i Lund. Här hade han varit såväl elev som senare lärare vid Katedralskolan, här hade han undervisat vid stadens folkskollärarseminarium och här – inte minst – hade han bedrivit universitetsstudier på samtliga stadier från novitie till disputerad.

Mot slutet av sitt liv började Bergqvist skriva sina memoarer. De blev högst sannolikt aldrig fullbordade och definitivt aldrig publicerade. Ett tämligen komplett maskinskrivet manuskript rörande tiden fram till år 1904 (då Bergqvist definitivt lämnade Skåne för en karriär i huvudstaden) föreligger dock, och har sedermera på omvägar hamnat på Lunds universitetsbibliotek som "Bengt Jakobsson Bergqvists arkiv". Texten innehåller åtskilligt av såväl utbildnings- som lokalhistorisk intresse, och skulle förtjäna att publiceras i sin helhet. Som ett första mindre smakprov i tryckt form presenteras här en, av undertecknad kommenterad, renskrift av det kapitel som

handlar om Bergqvists disputation, doktorsutnämning och sedermera jubeldoktorat. Och även om denna text skildrar händelser som ligger mer än 140 år tillbaka i tiden är det min förhoppning den skall kunna bjuda på ett mått av igenkänning även för dagens såväl promovendi som jubeldoktorer (det kan här tilläggas att Bergqvist även, ehuru det inte framgår i memoarerna, blev hedersdoktor: det kallades han till av teologiska fakulteten i samband med universitetets 250-årsjubileum 1918).

Det här återgivna partiet motsvarar sidorna 337–343 i originalmanus. De biografiska uppgifterna i kommentarerna är, om ej annat anges, hämtade från Svenskt biografiskt lexikon, Lunds universitets årsberättelse 1883–84, programmet vid doktorspromotionen 1935 samt databasen Sveriges dödbok 1901–2013.

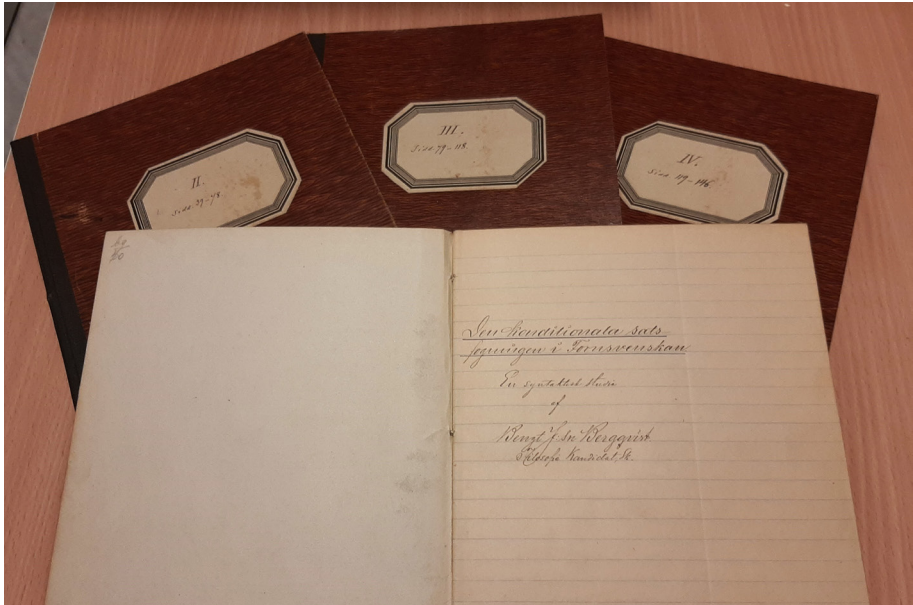
Fredrik Tersmeden

Fil dr h c, arkivarie vid Universitetsarkivet

Jag stod nu alltså vid slutet av september månad 1883 mitt uppe i arbetet på skilda områden: dels tjänstgjorde jag såsom lärare vid folkskoleseminariet i Lund och dels biträdde jag notarien i Lunds domkapitel såsom e.o. amanuens. Vardera av dessa verksamhetsgrenar skall i fortsättningen bli föremål för närmare beskrivning. Nu skall jag närmast med några ord skildra, hurusom jag i slutet av vårterminen 1884 erhöll filosofie doktorsgraden. Såsom jag redan nämnt, hade jag för min licentiatexamen författat en avhandling om den "Konditionala satsfogningen i fornsvenskan".¹

Under läsåret 1883–84 utvidgade och bearbetade jag avhandlingen, utgav den från

1. Bergqvists licentiatavhandling hade av filosofiska fakultetens humanistiska sektion, på förslag av examinatorerna, professorerna Wisén (se not 7 nedan) och Borelius, givits betyget "med beröm godkänd" (se protokoll 1883-09-13 i Filosofiska fakultetens arkiv 1666–1956, vol A 1 A:56). Även själva avhandlingen – i fyra handskrivna häften – finns bevarad i samma arkiv (vol E 3 E:3).

Bengt Bergqvists handskrivna licentiatavhandling från 1883, vilken han senare omarbetade till sin doktorsavhandling med samma titel. Foto: Fredrik Tersmeden.

trycket och försvarade den vid en disputationsakt å universitetet den 9 april 1884. Första korrekturet på första arket av avhandlingen erhöj jag julen 1883, vilken jag tillbragte i mitt föräldrahem.² Jag förgäter aldrig, med vilka underbara känslor jag mottog detta tryckalster, det första, som flutit ur min penna. Jag läste och läste omigen dessa i mina ögon märkvärdiga sidor, och så kom det ena arket efter det andra och i slutet av mars månad fick jag vederbörligt trycktillstånd (imprimatur³) och avhandlingen blev "spikad". Den 9 april blev utsatt till disputationsdag och akten skulle begynna kl. 10 f.m. och försiggå i det nya universitetshuset å lärosalen n:o 6.⁴ Det var med underliga känslor som jag gick den dagen och den timmen till mötes. En akademisk disputation var någonting i mina ögon högst ärevärdigt och hur skulle detta kunna förlika sig med mig, en yngling på ett par och 20 år, oerfaren och grön.⁵ Natten mellan den 8 och 9 april fick jag inte mången blund i mina ögon, utan mina tankar, som ständigt återvände till det stora, som skulle ske, höllo mig vaken. Det fanns en mängd små formella detaljer, över vilka jag grubblade. Bland annat hade det på sista tiden uppstått meningsskiljaktighet om huruvida man skulle, som av gammalt varit sed, inleda akten med en bön, eller om man skulle följa en ny radikal riktningens mening och slopa bönen.⁶ Emellertid kom dagen och jag minns,

2. Bergqvists föräldrahem låg i Bosarp, där hans far, Jakob Bergqvist, sedan 1864 var kyrkoherde; se Gunnar Carlquist: *Lunds stifts herdaminne*, ser II, bd 7 (Lund 1959), s 76f.

3. Latin = må tryckas.

4. Universitetshuset var vid tiden endast två år gammalt, invigt i september 1882. Lärosal 6 låg i den nordöstra delen av andra våningen, rakt ovanför vad som i dag är konsistorierummet; se Elof Tegnér: *Lunds universitet 1872–1897* (Lund 1897), s 143ff.

5. Bergqvist var född den 5 oktober 1860 och vid tiden således drygt 23 år gammal.

6. Frågan om börens vara eller icke vara speglar den starka historiska kopplingen mellan universitet och kyrka, vilken formellt sett bröts först år 1948 då biskopen i Lund upphörde att med automatik vara universitetets prokansler (om prokanslersämbetets avskaffande, se Jörgen Weibull: *Lunds universitets historia IV – 1868–1968* (Lund 1968), s 444ff). Något formellt krav på att en disputation skulle inledas med en bön finns dock varken i universitetets ursprungliga konstitutioner från 1666 eller i dess närmaste efterföljare, 1852 respektive 1876 års universitetsstatuter.

att jag redan vid 9-tiden inställde mig i universitetshuset och tittade in i den sal, där disputationen skulle äga rum. Omsider blev klockan också 10 och snart var hela apparaten färdig. Själv besteg jag katedern och hade framför mig på högra sidan professor Wisén⁷ och några andra academici. Mitt framför mig sutto på första bänken mina tre opponenter: förste opponent av fakulteten utsedd dåvarande docenten, sedermera professorn en av de XVIII Axel Kock och så mina båda egna opponenter, andre opponent filosofie studerande Anders Malm och tredje opponent filosofie kandidat Olof Bern.⁸ I övrigt var auditoriet tämligen väl besatt av studenter och andra, som voro nyfikna på att få se hur den unge doktorsdisputanden redde sig. Plötsligen – alldeles som en ingivelse gripit mig – läser jag "Fader vår" och så börjar disputationen. Denna pågick omkring två timmar och avslutades med att fakultetens opponent yttrade några välvilliga ord om det arbete jag utfört. Under disputationen uppehöll sig Kock huvudsakligen vid några av mig framlagda förslag till etymologiska förklaringar, särskilt ifråga om de konditionala konjunktionerna aen och um i fornsvenskan. Kock hade själv i en uppsats "Om några atona"⁹ sysselsatt sig med samma spørsmål och inriktade sin opposition särskilt på de punkter, där han och jag kommit till olika resultat. Med glädje kunde jag emellertid såsom en vinst

7. Theodor Wisén (1835–1892), professor i nordiska språk från 1865, universitetets rektor 1885–1891, ledamot av Svenska akademien och ordförande för Akademiska Föreningen (för en nyare karaktäristik av Wisén som person och forskare, se Ulf Teleman: *Nordister och nordistik i Lund* (Lund 2015), s 44–53 resp 89–99).

8. I 1852 års universitetsstatuter (SFS 1852:20, § 148) hade, som en nyordning vid disputationer, fastslagits att medan fakulteten skulle utse en akademisk lärare som en av opponenterna så fick respondenten själv fick utse de två övriga; motsvarande föreskrift fanns i de statuter (1876 års, SFS 1876:5, § 147) som var gällande vid tiden för Bergqvists disputation. Av Bergqvists båda opponenter var Malm (1853–1936) vid tiden e o biblioteksamanuens på UB där han sedermera skulle sluta som chef 1910–1920; se *Vem är det 1933* (Stockholm 1932), s 570. Om Berns (1860–1940) exakta ställning vid tiden har jag inte kunnat finna någon upplysning men han blev senare adjunkt vid Katedralskolan; se *Svenskt porträttagalleri*, bd XII:3 (Stockholm 1906), s 10.

9. Kocks *Om några atona* hade publicerats 1879; skriften finns numera tillgänglig digitalt bl a på Projekt Runeberg. Med "atona" avses (enligt Einar Löfstedts grekiska grammatik) "ord, som ansluta sig så nära till ett efterföljande, att de sjelfva sakna accent". Jag tackar Lukas Sjöström för denna upplysning.

inhösta, att Kock i ett fall – och detta det mest betydelsefulla – frångick sin tidigare uppfattning och anslöt sig till den tolkning jag trott mig böra giva.¹⁰ Häri såg jag en stor ära, ty Kock betraktades redan då som en av den svenska språkforskningens nydanare. Det hörde till Kocks rätlinjiga och älskvärda väsen, att han också respekterade andras övertygelser än sina egna, endast de vunnits på saklig grund. Med ett vänligt leende i de ansträngda ögonen tryckte han då gärna motpartens hand. På dagen 50 år efter min disputation avsände jag till Kock ett telegram, varför jag från den då 80-årige nestorn i de nordiska språkforskarnas krets fick ett med egen hand skrivet vänligt svar.

Senare på dagen hade jag glädjen att såsom mina middagsgäster på Akademiska Föreningen se bland andra professorn Wisén, akademiadjunkten Söderwall¹¹ och mina opponenter. Det var första gången i mitt liv, som jag bjöd så fint folk på middag, och jag hade vid middagens anordnande haft lyckan få till rådgivare och medhjälpare min gamle kamrat sedermera redaktören av Sydsvenska Dagbladet Snällposten, filosofie kandidaten Karl Albert Härje¹², som på området redan då var en framstående expert. Vid middagen höll professor Wisén ett tal, i vilket han tackade för vad jag presterat såväl på förmiddagen som på eftermiddagen. Syftande på min avhandling uttryckte han sitt tack sålunda, att han glädde sig över, att jag förstått att till "försatsen på förmiddagen nu på eftermiddagen foga en så fullt värdig eftersats".

10. Här har Bergqvist själv en not i sitt manuskript, nämligen hänvisningen "Se [Arkiv för nordisk filologi](#) år 1884".

11. Knut Fredrik Söderwall (1842–1924) var sedan 1872 adjunkt i nordiska språk, en tjänst som 1886 omvandlades till en e o professor innan Söderwall 1892 efterträdde Wisén som ordinarie professor. Se även här Teleman 2015, s 54ff.

12. Härje (1859–1937) var vid tiden vikarierande lektor vid Katedralskolan, en tjänst han lämnade för tidningsbanan 1885.

Vid slutet av terminen eller den 30 maj ägde doktorsutnämningen rum – det året förekom nämligen inte någon doktorspromotion.¹³ Utnämningen försiggick i all enkelhet – utan lagerkransar och ringar – i filosofiska fakultetens sessionsrum och överlämnades därvid till oss våra doktorsdiplom. Av de tio män, som då erhöles filosofie doktorsdiplomet lever numer endast fyra: förutom undertecknad, f.d. lektorerna Anders Rosén¹⁴ och Sven Tessing¹⁵ samt adjunkten Nils Lundborg¹⁶. Av dessa voro samtliga med undantag av Tessing tillstades, då vi i maj 1935 i Lunds universitets aula erhöles jubelkransen. De 6 hädangångna promotionskamraterna voro: professorerna David Bergendahl,¹⁷ Hans Hugold Schwerin¹⁸ och Johan Christian Moberg¹⁹,

13. Länge räckte det inte med att bara ha disputerat för att få kalla sig doktor; själva titeln erhöles först vid genomgången promotion. Som promotioner i regel bara hölls vart tredje år (inom den filosofiska fakulteten; för teologer, jurister och medicinare var de än glesare) och därtill var kostsamma, uppstod under 1800-talet ett ökande missnöje med promotionskravet, och som ett resultat öppnade 1876 års nya universitetsstatuter för att doktorsgraden också kunde utdelas vid enklare "doktorsutnämning" de år då inte full promotion avhölls. Se härom t ex Fredrik Tersmeden: "Hedna gudar i Herrens hus – Om promotionerna i domkyrkan och om dem som inte hölls där" i David Dunér (red): *Lunds domkyrka – Idéer och världsbilder* (Göteborg 2023), s 400f.

14. Anders Rosén (1859–1943) disputerade på avhandlingen *Om fotpunktkurvors karakterer*. Han blev lektor vid läroverket i Malmö, stadsfullmäktig m m (i denna och följande kommentarer rörande 1884 års doktorer anges som regel endast det yrke med vilket de avslutade sina karriärer samt, i vissa fall, viktigare sidouppdrag).

15. Sven Persson Tessing (1849–1938) disputerade på avhandlingen *De compositis nominibus Aeschyleis et Pindaricis*; blev lektor vid läroverket i Vänersborg.

16. Nils Lundborg (1850–1937) disputerade på avhandlingen *Studi sul congiuntivo nella Divina Commedia*; blev adjunkt vid läroverket i Malmö.

17. David Bergendahl (1855–1908) disputerade på avhandlingen *Bidrag till örtartade dikotyledoners järnförande anatomi*; var från 1904 professor i zoologi vid Lunds universitet.

18. Hans Hugold von Schwerin (1853–1912) disputerade på avhandlingen *Herodots framställning af Europas geografi*; var från 1909 professor i geografi vid Lunds universitet.

19. Johan Christian Moberg (1854–1915) disputerade på avhandlingen *Cephalopoderna i Sveriges kritsystem I – Sveriges kritsystem systematiskt framställt*; var från 1909 professor i geologi och mineralogi vid Lunds universitet.

rektorn Carl Olof Arcadius²⁰ samt lektorerna Karl Vallin²¹ och Johan Otto Nilsson²².

Ehuru utnämnd doktor (utan lagerkrans) hade jag redan före jubelpromotionen en gång burit "lagern på min hjässa". Det var, då Konung Oskar II i maj år 1893 såsom 25-årig hedersdoktor behagade mottaga en jubelkrans. Vid det tillfället fungerade jag som marshalk [sic!] och fick av Konungens egen hand mottaga hans lagerkrönte bild.²³

Bengt J:son Bergqvist

20. Carl Olof Ohlsson Arcadius (1849–1921) disputerade på avhandlingen *Om Bohusläns införlivande med Sverige*; blev rektor för folkskoleseminariet i Växjö, stadsfullmäktig m m

21. Karl Vallin (1846–1930) disputerade på avhandlingen *Bidrag till kännedomen om isomera toluolmonosulfonsyror*; blev lektor vid läroverket i Helsingborg.

22. Johan Otto Nilsson (1856–1920) disputerade på avhandlingen *De mutationibus scenæ quæ sunt in fabulis Græcorum*; blev lektor vid läroverket i Härnösand.

23. Den blivande kung Oscar hade, under tämligen improviserade former, redan som arvfurste promoverats till filosofie hedersdoktor vid universitetets 200-årsjubileum 1868. 25 år senare mottog han som ett slags semijubelhedersdoktorat en "förnyad lager". Det fotografi som Bergqvist nämner torde var det kända porträttfoto av den kungliga hedersdoktorn som togs av lundafotografen Lina Jonn. För närmare detaljer om Oscars hedersdoktorat, se Fredrik Tersmeden: "Kungliga kupper, frånvarande kvinnopionjärer, utpressning och postuma kallelser – Några glimtar ur de lundsiska hedersdoktoratens historia" i *Lunds universitets doktorspromotion 2023* (Lund 2023), s 118–123.

Lina Jonns berömda fotografi av Oscar II med sin "förnyade lager" som hedersdoktor. Sannolikt var det det en kopia av detta fotografi som Bergqvist erhöill som marskalk 1893. Bildkälla: Lunds universitetsbibliotek.